

Лексико-семантичні особливості юридичної термінології

Одним із найважливіших завдань сучасного мовознавства є вивчення термінології, її структури, семантики, закономірностей утворення та перспектив розвитку. Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що юридична термінологія сьогодні є однією з найбільш значущих галузевих терміносистем, якою послуговуються не лише в професійному середовищі, а в інших сферах мовного зв'язку.

Юридична термінологія ставала об'єктом досліджень багатьох учених, серед яких – О. Сербенська, С. Токарська, І. Бушина, С. Хижняк, С. Головатий, Н. Артикуца, А. Ушаков, Ю. Зайцев, Ю. Прадід та інші.

Серед аспектів вивчення термінотворення можна виділити лексико-семантичний, словотвірний, системно-функціональний, соціолінгвістичний. Так, лексико-семантична площина термінотворення зумовлює новий пошук в аспекті обґрунтування різних шляхів входження термінологічних одиниць у мову.

Більшість дослідників, які вивчають проблеми термінології, зауважують, що досі не існує класичного визначення поняття «термін». У своїх роботах деякі вчені можуть наводити до десяти визначень «терміна», виходячи з точки зору різних наук, у яких вживається термінологія.

Учені у своїх дослідженнях базуються на двох підходах до визначення терміна: структурно-субстанційного та функціонального. Так, Д. Лотте, Т. Канделакі, які є прихильниками першого підходу, аналізують термін як особливе слово, що протиставляється за своєю семантичною та граматичною структурою загальноживаному. Е. Скороходько, В. Лейчик, прибічники функціонального підходу, стверджують, що термін – це функція, тип уживання лексичної одиниці, а не особливий тип лексичної одиниці.

Юридичний термін – (від лат. *terminus* — межа, кордон) — слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) [1: 15].

Безсумнівним є той факт, що термін завжди позначає поняття. Так, на думку О. Ахманової, основною ознакою термінологічності одиниці є її субстантивний характер. Термін, за визначенням дослідниці, – це «слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної та ін.) мови, що створюється для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів» [2: 474].

Особливість юридичної термінології полягає у тому, що мова закону має бути зрозумілою не лише спеціалістам правничої сфери, а й тим громадянам, які не мають юридичної освіти. Таким чином, юридична термінологія повинна бути достатньо насиченою, ясною й прозорою.

Словниковий склад юридичної термінології сьогодні становлять власне українські терміни (*закон, бездіяльність, пільги, недоторканність, злочин, вирок, заповіт, право, правосуддя, злочин, наклеп, скарга, уряд, шлюб* і подібні) та запозичені терміни. Це запозичення із латинської, грецької, російської, французької, англійської, німецької, польської, іспанської, італійської, сербської, хорватської, польської та інших мов. Здебільшого, це слова латинського та грецького походження. Деякі елементи цих термінів увійшли в українську мову через романо-германські мови або за посередництвом слов'янських мов (*абдикація, акт, делегація, компетенція* – лат., *страйк, локаут, прайвеси, корупція* – англ., *хартія, гіпотеза, герусія, політика, автономія* – грецьк., *абандон* – франц., *авізо* – італ.).

Іншомовні терміни умовно можна поділити на такі групи:

- 1) Терміни, що мають статус інтернаціоналізмів (*абандон, інавгурація, імпічмент*);
- 2) терміни, що не мають питомих відповідників (*дифамація, бюджет, брокер*);
- 3) терміни, які мають синоніми, інколи дублюючи вже існуючі в національній правничій термінології лексичні одиниці (*виборці – електорат, авторське право – копірайт; авторський гонорар – роялті*).

Термінозапозичення перших двох груп несуть позитивний вплив на сучасний стан терміносистеми та розвиток юридичної мови, оскільки відображають загальносвітову тенденцію до інтернаціоналізації термінологічного складу правничої сфери та задовольняють потребу в миттєвому термінологічному наповненні метамови. Термінозапозичення третьої групи є свідченням того, що іншомовні лексеми у більшому обсязі часто відповідають основним вимогам до термінів – стислість, точність, короткість, словотвірний потенціал.

У термінології спостерігаємо ті самі лексико-семантичні процеси, що властиві для лексики загалом: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, паронімія.

Полісемія – виникнення декількох зв'язаних між собою значень, що виникають в результаті зміни та розвитку первинного значення слова (*аболіція, конвент, вина, право, суд* тощо). Багатозначність у терміносистемі – суттєвий недолік юридичної термінології, оскільки через полісемію термін втрачає основну вимогу – тяжіння до однозначності, хоча це явище неминуче й цілком природне.

Наявність семантичного зв'язку – один із основних факторів, що визначає своєрідність й особливість полісемії. У багатозначності різні значення одного слова завжди зв'язані між собою за змістом. Такий зв'язок може ґрунтуватися на підставі схожості предметів, суміжності або на відношенні «частина – ціле».

Для юридичної термінології характерне явище омонімії, яка виникає внаслідок розмежування двох або декількох значень багатозначного слова, обумовлених нечіткістю межі між полісемією та омонімією. На відміну від загальноновживаної лексики, омонімія в правничій терміносистемі є явищем

небажаним, оскільки істотно ускладнює процес семантизації слів, викликає труднощі при інтерпретації терміна.

Традиційно виділяють міжгалузеві та внутрішньогалузеві терміни-омоніми. Міжгалузєва омонімія представлена термінами одного напрямку значення, що піддалися переосмисленню і ввійшли до терміносистеми іншої науки. Для внутрішньогалузєвої омонімії характерна одна й та сама форма слова, що має різні значення в межах тієї ж самої галузі науки.

Проблема синонімії є однією із основних і найбільш важливих проблем сучасного термінознавства. Синоніми в юридичній термінології – це терміни, що належать до одного денотата, можуть мати тотожні або близькі значення, відрізнятися особливостями вживання, за будовою (прості слова, композити, аббревіатури, словосполучення), походженням (власне українські й запозичені лексеми), наприклад: *юриспруденція – правознавство, суїцид – самогубство, правовий – правничий – правний – юридичний, карний – кримінальний*.

Синонімічні відношення в науковому тексті інтерпретуються й оцінюються мовознавцями по-різному, що є свідченням того, що це питання вивчене недостатньо. Синонімія у терміносистемі, на думку багатьох дослідників, виникає через невпорядкованість юридичної термінології. Інші мовознавці вважають, закони мови універсальні, тому термінологія також повинна їм підпорядковуватися, щоб бути стилістично збагаченою. На нашу думку, синоніми у правничій сфері порушують однозначність і точність законодавчого акта, що є головною вимогою для мови правника.

Одним із регулярних принципів номінації в правничій термінології є антонімія (*обвинувачення — захист; законно — незаконно; об'єктивне право — суб'єктивне право*), яка виступає найзручнішим систематизатором, тому що дає можливість використати ті самі антонімічні парадигми, що і в загальнопобутовому словниковому складі. Законодавчий словник містить багато антонімів, оскільки закони відображають полярні інтереси – права й обов'язку.

Таким чином, для юридичної термінології характерні ті самі явища (полісемія, омонімія, синонімія, паронімія, антонімія), що й для сучасної української літературної мови загалом. Проаналізовані процеси є явищем небажаним, оскільки ускладнюють процес нормального функціонування термінів. Поява іншомовних термінів пов'язана, безумовно, із процесом глобалізації, проте головну роль у процесі нормалізації процесу запозичення повинні відігравати мовні чинники.

Література

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія [Текст] : навч. посібник. — 2-ге вид., змін. і доп. / Н. В. Артикуца. — К. : Стилос. — 2004. — 277 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. — 2-е изд., стер. — М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. — 571 с.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / С. А. Д'яков, Е. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К. : Академія. — 2000. — 199 с.
4. Сергеева Г. А. Про склад української правничої термінології з погляду її походження // Вісник Харківського національного університету. — Серія «Філологія». — 2000. — № 473: Праці молодих учених філологічного факультету. — С. 183 – 187.